

BAMSI BEYREK BOYUNDAKİ KİŞİ ADLARININ N. HARTMANN'IN
ONTOLOJİSİNE GÖRE YENİDEN YORUMLANMASI
REINTERPRETATION OF NAMES IN BAMSI BEYREK BOYU
ACCORDING TO N. HARTMANN'S ONTOLOGY

TUĞBA AKKOYUN KOÇ

Dr. Öğr. Üyesi Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Assist. Prof. Dr. Bayburt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish

Language and Literature

takkoyun@bayburt.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-0840-1832>

Atıf / Citation

Akkoyun Koç, T. 2020. "Bamsı Beyrek Boyundaki Kişi Adlarının N. Hartmann'ın Ontolojisine Göre Yeniden Yorumlanması". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 69, (Eylül-September 2020), 207-223

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 29.03.2019
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 28.08.2020
Yayın Tarihi-*Date Published* : 30.09.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4167>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*

TAED-69, Eylül – September 2020 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

BAMSI BEYREK BOYUNDAKİ KİŞİ ADLARININ N. HARTMANN'IN
ONTOLOJİSİNE GÖRE YENİDEN YORUMLANMASI
REINTERPRETATION OF NAMES IN BAMSI BEYREK BOYU
ACCORDING TO N. HARTMANN'S ONTOLOGY

TUĞBA AKKOYUN KOÇ

Öz

Türk edebiyatının daima ağır basan kefesi, Türklüğün ortak değeri Dede Korkut Hikâyeleri; mitoloji, tarih, sosyoloji ve kültür gibi alanlarda kaynak durumundadır. İçeriğinin zenginliği pek çok bilimsel araştırmaya fırsat vermiştir. Eserin çeşitli yönlerini ele alan, ortaya koyan binlerce değerli çalışma mevcuttur. Az sözle çok şey anlatmanın en güzel örneklerinden olan Dede Korkut hikâyelerinde sözlü dönemin yoğun anlatım gereksinimini karşılayan bir yapı görülür. Bu yapı, katmanlardan oluşması yönüyle Hartmann'ın yeni ontolojisindeki varlık kategorileriyle benzerlik gösterir. Çünkü tüm varlık tabakalarını bünyesinde barındıran tek varlık “insan”dır. Dolayısıyla insan yaratımı olan hemen her üründe bu tabakaların bulunduğu görülür. Dede Korkut Oğuznamelerinde kişilere “ad verme” geleneğine yapılan vurgu, adların rastgele seçilmediğini göstermektedir. Bu çalışmada Bamsı Beyrek Boyunda yer alan bazı kişi adları ontolojik katmanlar açısından incelenmiştir. İncelenen kişi adlarının anlamsal olarak tabakalı bir yapıya sahip olduğu ve her farklı bağlamda yeni bir tabakayla yeni bir anlam kazandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Bamsı Beyrek, Bamsı Çiçek, Türk astronomisi, Ülker, Venüs.

Abstract

Dede Korkut Stories, the common value of Turkishness, always most notably of Turkish literature, is a source in areas such as mythology, history, sociology and culture. The richness of its content has enabled many scientific researches. There are thousands of valuable works revealing its various aspects. An example of telling much using few words-laconic, Dede Korkut Stories have a structure that compensates for the need of intensive expression of the oral period. This structure is similar to the categories of being in the new ontology of Hartmann in terms of the formation from layers. Because the only being that incorporates into all the layers of being is the human. Therefore, it is seen that these layers are generally found in every product of human creation. The emphasis on the tradition of name giving to people in Oğuznames of Dede Korkut indicate that names were not randomly selected. In this study, some of the names of Bamsı Beyrek Boy were examined in terms of ontological layers. It was observed that the names of the studied persons have a stratified structure as semantic and gained a new meaning with a new layer in each different context

Key Words: Dede Korkut, Bamsı Beyrek, Bamsı Çiçek, Turkish Astronomy, Pleiades Constellation, Venus.

Structured Abstract

Dede Korkut Stories, the common value of Turkishness, always most notably of Turkish literature, is a source in areas such as mythology, history, sociology and culture. The richness of its content has enabled many scientific researches. There are thousands of valuable works revealing its various aspects. An example of telling much using few words-laconic, Dede Korkut Stories have a structure that compensates for the need of intensive expression of the oral period. This structure is similar to the categories of being in the new ontology of Hartmann in terms of the formation from layers. Because the only being that incorporates into all the layers of being is the human. Therefore, it is seen that these layers are generally found in every product of human creation. The emphasis on the tradition of name giving to people in Oğuznames of Dede Korkut indicate that names were not randomly selected. In this study, some of the names of Bamsı Beyrek Boy were examined in terms of ontological layers. It was observed that the names of the studied persons have a stratified structure as semantic and gained a new meaning with a new layer in each different context.

The cultural treasures of the Turks, which have been kneaded for thousands of years, have reached the present day with many literary products, especially oral literature. In the time passed in transfer, each data seems to be processed layer by layer and carefully placed in the works. Undoubtedly, it is not possible to grasp all of these layers of meaning. However, in all human creations, it is possible to see almost all the elements of "nature" that existed before man. In our study, only through certain personal names, the stratified elements in human existence have been tried to be analyzed through Hartmann's new ontology. As a result, it is observed that the name of each person examined has different meanings in each of the layers of existence. For example, Bamsı Beyrek: He is a well-known person in the cultural layer, in the society. It is seen to represent the "camel" in the living layer, it is one of the wrestling camels called "beserek". In the lifeless layer, things change completely. Bamsı represents the "Pleiades Constellation" with his seven sisters. Bani Çiçek is a nobleman in the cultural layer. It represents the "thistle plant" in the living layer. This is the camels' favorite food. In the inanimate layer, Bani is Venus. Deli Karçar also prevents them from uniting with the blizzards that occur when the lovers get close. In the deepest layers, the mythological love of Venus and the Pleiades Constellation is reached. It is obvious how ancient Turks incorporated meteorology into their daily lives with their astrological knowledge. Based on this information, they complete their migration and seasonal preparations. They do not neglect aesthetic pleasure in order to pass on information from generation to generation. They present data for both astronomy, biology, and psychology / sociology with a structure where three separate stories are arranged on top of each other. Finally, it was determined that it could be linked to Turkish cosmogony. It has been concluded that the meaning layers in personal names are hidden through the conscious use of "deviations", which are frequently encountered in literary works.

Another result obtained from the study is that camel and caravan have an important place in many elements of Turkish culture. Being one of the most important owners of the Silk Road, the Turks have lived a life intertwined with "camels" due to both trade and nomadism. In this context, "caravans" have a very important place. When the meanings of the names in the story are analyzed, a moving "caravan" appears in the text. The arrival and return of this caravan (bezirgânlar) are also symbolized by "spring". In its most general

sense, the caravan represents the Turkish nation, which carries its wealth to various countries. "Stars" are of great importance for important calculations and timings for both the caravan and other parts of life, and the Turks have always had advanced knowledge on this subject. As can be seen in the story of Bamsı Beyrek, they even processed this vast knowledge into the cells of folk narratives. The Turks, who predicted how the season would pass according to the location and condition of the stars, and decided to travel / voyage, skillfully placed this information layer by layer even in their story texts, and conveyed this information to the present day. It has been seen once again that daily life, hunting, landing, commerce and astrology are interdependent and that the society continues its life by obeying the rules created by this union.

Giriş

Türklerde bir kişiye ad verme oldukça eski ve önemli bir gelenektir. Kişi, kendisine verilecek adın dolaylı yoldan belirleyicisidir. Birey ve adı arasında yazgısal bir bağ vardır. Doğduğu zaman meydana gelen bir olay, eve ya da obaya gelen bir misafir; ilk görülen nesne, bitki yahut hayvan adı o çocuğa ad olarak konulabilirdi (Gülensoy 1994: 5). Bazen bir aile büyüğü, bazen şaman ve bazen de dönemin hükümdarının kişilere ad verdiği olurdu. Dede Korkut Hikâyelerinde de durum böyledir. Ad vermek için hikâyeye kahramanın adeta o adı ölümsüzleştirecek bir kahramanlık/başarı göstermesi ve bunun herkesçe kabul edilmesi gerekir; ardından Korkut Ata çağrılır, ana-babanın verdiği geçici ad yerine o kişiye bir ad verir. Eski Türkler adı “gökten inmiş” saymazlardı, çocuk hak kazandığı adı alırdı; bu nedenle Türklerde adların değeri büyüktü (Sakaoğlu 2001: 44). Bu bağlamda Dede Korkut Hikâyelerindeki kişi adlarının da rastgele seçildiği söylenemez. Halkın ürettiği ürünler üzerinde incelemeler ilerledikçe açığa kavuşacak kimi nedenler çerçevesinde “budun”un tüm yaptıklarıyla ürünlerinin anlamlı, amaçlı olduğu görülür (Karabaş 1999: 26). Bu çalışmanın amacı, hikâyelerde geçen bazı isimlerin neden seçildiğini, hangi anlamlara gelebileceğini ortaya koyabilmek ve bu doğrultuda da metnin yeniden anlamlandırılmasını N. Hartmann'ın varlık kategorileri yardımıyla sağlamaya çalışmaktır.

1. Nicolai Hartmann 'ın Yeni Ontolojisi ve Varlık Kategorileri

Nicolai Hartmann, “varlık kuramı” olarak da bilinen ontolojiyi yeniden temellendiren 20. yy filozofudur. Onun bu “yeni ontoloji” sinde varlık bir bütün olarak ele alınarak varolanlar en temel nitelikleriyle incelenir. Bu bütünlüğü sağlayansa varolanın tabakalı bir yapıya sahip olmasıdır. Varlık kategorilerinin farklılığı, tabakaları/katmanları farklı kılar. Hartmann, sanat eserlerinin yapısını da yeni varlık felsefesiyle bağdaştırır. Varlığın iki ana kategorisi vardır:

İdeal varlık yani zaman ve mekân boyutlarının haricinde kalan ve değişmeyen varlık, *Reel varlık* mekân ve zamanın boyutları içinde bulunan varlık.

“Tek” özelliği gösterme (bireysellik) ve zaman içinde olma reel varlığın, genellik ve zaman-üstü olma ideal varlığın karakteristiğidir. Reel dünya; ayrı, kendine özgü kanunları ve yapısı olan, birbiri üzerine yükselen ve bütün varlık şekillerini kapsayan dört varlık tabakasından oluşur. Bu tabakalar:

A.1. Katman (inorganik tabaka/madde katmanı):

Bu alanda tüm cansız varlıklar “yer kaplama, ısıya bağlı olarak genişleme/büzülme, düşme” gibi özellikleriyle yer alır. Fizik biliminin araştırma alanına giren tabaka, algı yoluyla inceleyebilir. İnorganik doğa, korkunç büyüklükte, içinde canlı varlıkların yaşaması için gereken şartları içeren bölümlerin seyrek ve küçük bölümler olduğu bir “kozmetik yapı” oluşturur. Bu seyrek kozmik özel bölümlerde canlılara ihtiyaç yoktur (Hartmann 2001: 93). En güçlü tabaka inorganik tabakadır.

B.2. Katman (organik tabaka):

Yaşamın geçerli olduğu bu alanda canlı varlıklar bulunur. Bu alan, biyolojinin konusudur. “Üreme, büyüme, beslenme, gelişme” organik tabakadaki varlıklarda görülür. Her tabaka bir önceki tabakanın üstüne konumlandığından, organik tabaka iki katmanlı varlıklardan oluşur. Çünkü bu varlıklar birinci tabakanın özelliklerini de kendilerinde barındırırlar.

C.3. Katman:

Bilinçli varlıkların yer aldığı bu alanı psikoloji bilimi inceler. Organik ve inorganik katmanların özelliklerini de taşıyan “hayvan”lar üç katmanlı varlıklardır. Burada bilinç edimiyle tanıma söz konusudur.

D.4. Katman:

Tin ve us edimi yoluyla “bilme”nin gerçekleştiği bu alanda “tinsel varlıklar” yani insan bulunur. Felsefenin çalışma alanına giren bu tabakada varlıklar artık dört katmanlıdır. En özgür ve aynı zamanda en güçsüz katman burasıdır. İlk üç katman reel tabakada, dördüncü katman ise “ideal” tabakada bulunur.

Varlık katmanlarının örtüşmelerinde daima, yüksek katmanlarda tekrar ortaya çıkan düşük katman kategorileri vardır; yani düşük tabakalar varlıklarını yüksek tabakalarda da sürdürürler. Kategoriler arası geçiş daima dikeydir, yani hiçbir düşük katmanda ortaya çıkan yüksek katman kategorisi yoktur. Kategoriler katmandan katmana aktarılamaz, ama birçok katmana ait olan kategoriler olabilir. Doğanın tamamı, en aşağıdan en yukarıya ona akraba olan canlı varlıklara kadar “insanın var olması”nın gerekli şartıdır. Dünya insanlar üzerine düzenlenmemiştir, tam tersine insan dünya üzerine yaratılmıştır. İnsanın öz varlığı ancak kendisinde birleşen katman sistemiyle beraber, insan olmasa da gerçek dünyanın yapısında olan aynı katman sistemi, bütünlük içinde ele alınabilirse kavranabilir (Hartmann 2001: 40,126). İnsan dört varlık kategorisini de bütünlük içinde kendisinde barındıran tek varlıktır, dolayısıyla kategorileri ürettiği her varlığa yansıtacaktır. Sanat eserlerinde bu karmaşık öze dair pek çok ayrıntıya rastlanabilecektir. İnsan; bir şahıs olarak “tinsel varlık” kategorisinde ortaya çıkmaktadır, bu tabaka içinde kendi kendini teşhis etme özgürlüğü taşır ve diğer üç tabakayı inceleyebilir. Tinsel tabakada tin üç türüdür:

a. **Kişisel tin:** belirli bir insanın tinidir.

b. **Nesnel tin:** Bireylerden oluşan ama bireylerin de üstünde durmakta olan kurumların ve toplumun tinidir.

c. **Nesnelleşmiş tin:** İnsan yaratımlarının, ürünlerinin tinidir.

Hartmann, tüm bu tabakaları içeren kendi ortaya koyduğu varlık bilim sistemini sanatsal eserlere de aynı şekilde uygulamaktadır. Canlı ve cansız katmanlar arasındaki form (şekil) kazandırma ve temeli alt katmanda kurma ilişkilerinin sanat eserine de tatbik etmenin mümkün olduğunu söylemektedir. Eserlerde birbirine dayanmış, birbiri üzerine yükselen ve bu vasıta ile farklı varlıksal alanları ortaya çıkaran katmanlar belirir (Çelebi 2014: 94). “Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda da kişi adları ontolojik bir incelemeye tabi tutulduğunda varlık tabakalarına bağlı olarak farklı anlamlar ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, hikâye kişilerinin bazılarının adları katmanlar bağlamında metinde geçiş sıralarıyla incelenecektir.

2. (Kam Ğan Oğlu) Han Bayındır

Han Bayındır, hikâyenin reel tabakasında Oğuz boylarını yöneten “Hanlar hanı”dır. Divânü Lugâti' t-Türk'te Bayındır, yirmi Oğuz boyundan biri olarak ifade edilir, tamgasına da yer verilir (Dîvanu Lugâti't Türk 2015: 26). Tinsel tabakada (dördüncü katman) bir boy, ruhsal tabakadaysa (üçüncü katman) büyük bir han adına karşılık gelen bu varlık, canlı tabakada farklı bir varlık alanı oluşturmaktadır. Han Bayındır'ın şöleniyle ilgili tasvirler bunu düşündürmektedir.

*Kara yertün üstine ağban evin dikdürmişidi. Ala sayvan gök yüzine eşenmişidi.
Bin yerde ipek halçesi döşenmişidi... karşusunda Göne oğlu Kara Budak...*

Han'ın karşısında Kara Göne oğlu Kara Budak oturmaktadır. Budak, “ağacın dal olacak sürgünü” anlamına gelmektedir. Bir ağaç ancak dallarıyla gölgelik sağlar, görkemli olur. Bayındır Han'ın karşısında Kara Göne'nin oğlu heybetli bir ağacın neslini devam ettirecek dalı olarak durmaktadır. Bireyin ölümlü oluşu; eseriyle, ismiyle, çocuğuyla kendisini “devam ettirdiği” toplumun ölümsüzlüğü gibidir (Sagalayev 2017: 119) “Kara yertün üstine ağban evin” diktirmesi de Bayındır Han'ın canlı tabakada bir “ağaç” olarak varlığına işaret eder. Mevsimden mevsime kendini yenilemesiyle, köküntün görünmemesi ve dallarının ulaşamaz oluşuyla ağaç, Türkler arasında hayatın ve sonsuzluğun göstergesi olarak görülmüştür. Dağ ve Hakan'la birlikte düşünüldüğünde ağaçlar, Tanrı'nın yüceliğinin yeryüzündeki yansımaları, temsilcileridir ve kutsaldırlar. Hakanla birlikte “kutsal”ın dünyasına beyler ve beylerin oğulları da girmektedir. Türk düşüncesine göre, hanlar, beyler ve onların oğulları Oğuz ilinde “kutsal”ın emrinde vazifeli kimselerdir (Ergun 2000: 27).

“Ağban ev” beyaz, büyük çadır, otağ anlamındadır. Ağaç o kadar büyük ve görkemlidir ki koca bir otağı andırır ve beyazdır. Tüm bunlar akla “huş” ağacını getirmektedir. Diğer adı “akağaç” olan huş, Türk mitolojisinin en önemli ağaçlarındandır, Tanrı'nın kutlu ağacıdır. Zira Türk kültüründe kaçan da gücünü Tanrı'dan alır, seçilmiştir, kutsaldır. Huşun insanlar üzerindeki etkisi de yöneticilerin halk üzerindeki etkilerine benzer. Bulunduğu yerdeki insanları rahatlatır, iyileştirir, iyi ve koruyucu ruhların dünyadaki temsilcisidir. Beyaz kabuğu en karakteristik özelliği olan bu ağaç 100-200 yıl kadar yaşar. Farklı zamanların yaşandığı 12 hikâyede de varlığını gösteren Bayındır Han, ömrü yönüyle de huş ağacına benzer.

Ural-Altay dünyasında da hayat döngüsündeki merkezî yer “ağaç”a verilir (Sagalayev 2017: 119). Ağaç; çocuk sahibi olma, doğan çocuğu yaşatma ritüellerinde, bereket için yapılan mevsimlik törenlerde çok önemli bir yere sahiptir. “Ala sayvan gök yüzine eşenmişidi.” (alaca gölgeliği gökyüzüne yükselmişti) ifadesinden hareketle hikâyedeki ağaç,

Han Bayındır, gölgeğini yükseltmiştir. Belli ki dallar yeşermiş, yapraklarla dolmuştur. “Geniş ve koyu gölgeli olmak” kutsal kabul edilen ağaçların özelliklerindedir. İlkbaharı düşündüren bu ifadelerden sonra “bin yerde ipek halıçe” döşenmesi de her yerin yemyeşil oluşunu, çimenleri ve rengârenk çiçekleri tasvir eder gibidir:

*Türlüg çeçek yazıldı
Barcın yadım kerildi
Uçmak yeri körüldi
Tumlug yana kelgüsüz*

(Anlamı: Türlü çiçek açıldı. Sanki etrafa ipek halı yayıldı. Böylece Cennet yeri görülmüş oldu. Mevsim o kadar ılıklaştı ki soğuk hiç dönmeyecek gibi.) (Dîvanu Lugâti't Türk, 2015, s. 58).

Bahar aylarında bu ulu ağacın etrafında toplanan beylerden ikisi (Pay Püre/ Pay Bican) çocuk istemektedir ki Türk kültüründe bir ağaç yanında dua ederek çocuk dilemek sıkça rastlanılan bir uygulamadır.

Ağaç devletin de simgesidir, her insanın bir soyağacı olduğu varsayılmaktadır. Soyağaçları sembolik olarak kökleri yönüyle ataları, gövdeleri yönüyle yaşayan soyu, dallarıyla ise gelecek kuşakları temsil eder (Bayat 2016: 186). Bu bağlamda hikâyedeki toplumun soyunun Bayındır boyuna isnat edildiği de söylenebilir.

3. Kam Büre Beg

Bu isimle ilgili çeşitli okunuşlar mevcuttur: Sadettin Özçelik ve Semih Tezcan “Bay Büre Beg” Muharrem Ergin ise “Pay Püre Bey” olarak okumuşlardır. Okunuşlara bağlı olarak anlam değişikliği de ortaya çıkmaktadır. Hikâyenin başlığında yer alan “Kam” çoğu okumada “Bay/Pay” olarak alınmıştır. Sözcük, “Kam Büre/Bura/Püre” olarak okunduğunda bu ad “hörgüç, kambur” anlamındaki Yunanca “kampoúra”yı (kambura) çağrıştırmaktadır. Teleütler, eski zamanlarda çok büyük bir Türk Halkıdır. “Bura”, uzak bir yerde yaşayan Teleütlerin ruhunun yaratıcı olarak bilinir. Teleüt boylarının birinin mitolojik atası “Bura Kan”dır. Şorların inancında da “bura”ya rastlamak mümkündür. Ülgen’in şamanlara verdiği dokuz mitolojik at’a (yalnızca onun yanına gelirken kullanabilecekleri) “bura” denilmektedir. Şaman teflerinin üst kısımlarına “bura” denilen bu mitolojik varlıkların tasvirleri yapıldı. Şamanın olağanüstü nitelikteki özünü simgeleyen “Tın Bura”nın kaybedilmesi şamanın da olağanüstü güçlerini yitirmesi demektir. Bahsi geçen mitolojik hayvanlar deve veya at olabiliyordu (Aleksyev, 2013, s. 46, 57, 104, 230).

Develer hemen hemen her toplumda kendilerine bir yer edinmişlerdir. Türk topluluklarında deve kutsal bir hayvan olup Ak-Hunlar’da deve bir ongun (totem) kabul edilmiştir. Kazak şamanların atası-Esnateli, Korkut Ata’ya ait bir deveydi. Teleut şamanların elebaşısı Kıçkıl, beyaz renkli, kutsal bir deve yavrusunun (taylak) üstünde gidip geliyordu. Deve motifi, Kazakistan’da ve Orta Asya’daki diğer halk kültürlerinde de kutsal bir öneme sahipti. İnsanlar onu kuvvetli bir hükümdar, zafer ve boran-fırtına tanrısı (Veretragna) olarak kabul ediyorlardı. Şamanizm’e inanan eski Türk topluluklarında deve, kurban hayvanıydı ve ritüel müzik enstrümanı olan kobız deve derisi ile kaplanıyordu. Şamanlar çocuğu olsun diye, kısır kadının eline, dört farklı hayvan derisinden

yapılmış ip bağlardı. Bunlardan en önemlisi deve derisinden yapılan ipti. Tek hörgüçlü bir devenin kutsal bir insanın mezarı üzerinde kesilmesi halinde, çocuğu olmayan kadınların doğuracağına inanılırdı. Kırgızlarda, beyaz deve yavrusu (ak taylak) kutsal sayılır ve hastalıkları kovduğuna inanılırdı (Çoruh & Türkmen, 2016, s. 37).

Kam ve bura hakkındaki bilgilere dayanılarak Kam Bura Beg'in, Hartmann'ın varlık katmanlarının üçüncüsünde “deve” olarak var olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Salur Kazan'ın hikâyede ona bakarak söylediği “Bay Büre Beg ne ağlayup bozlarım?” cümlesi de deve ile ilintilidir. “Bozlamak” fiilinin temel anlamı “develerin bağırması”dır. Hikâyelerde “ağlamak” anlamına gelen: “zarılık kıl-, böğür-, sıkla-, ağla-” gibi türlü kullanım varken burada *bozlamak*ın seçilmesi ilginçtir.

Bamsı Beyrek maddesinde anlatılacağı üzere, Beyrek cansız varlık tabakasında Ülker yıldızıyla temsil edilmektedir. Ülker, Boğa takımıyıldızında boğanın sırtında/hörgücündeki “damga, gerdanlık” olarak değerlendirilir. Bu bağlamda Kam Büre Bey de yıldız kümesinde yerini alır, Boğa takımıyıldızında “hörgüç” kısmını temsil eder. Boğa takımıyıldızı hemen her kültürde baharı, havaların ısınmasını müjdelere.

4. Bay Bîcân Beg

Bîcân'ın, Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğünde Farsça kökenli olduğu “cansız, ruhsuz” anlamında olduğu yazılır (Kanar 2003:147). Aynı sözcük Kamus-i Osmânî'de “Cansız, ruhsuz dimekdir. Fakat mana-yi ıstlahiyyesi canını esirgemez, ruhsuz gibi hareket ider, cesur. Kahraman.” olarak geçmektedir. Beyrek'in kaynatasının kahraman olarak anılması normal gözükmemektedir. Öte yandan “cansız” manasında (Bamı Çiçek ve Karçar'ın adlarıyla ilintili olarak) “cansız toprak, çöl” anlamına gelebileceği düşünülebilir. Bir bahar günü tasvirinde Bay Büre Beg erkek evlat dilerken Bay Bîcân Beg mitolojide doğurganlık, bereket gibi anlamları olan bir “kız” evlat istemiştir. Çöl/çorak toprak olarak alındığında Bay Bîcân birinci varlık kategorisinde yer alır.

Tarama Sözlüğü'nde yer alan “bicene olmak” fiili de ilginç bir bağlantıya fırsat vermektedir. Bicene olmak, “bir yere kapanmak, gizlenmek, sığınmak” demektir (Tarama Sözlüğü 1995: 544). Tarih boyunca pek çok toplulukta bilhassa sulh yapmak yahut varlığını koruyabilmek ve bazen de imkânlarını genişletebilmek amacıyla, devlet yöneticileri bir diğer devlet ya da topluluğun yine yönetici ailesinden/ailesine kız alarak/vererek akrabalık oluşturma yoluna gitmiştir. Bay Bîcân'ın da Bay Büre Beg'le akrabalık kurmaya çalışması onun İç Oğuz'a sığınmış bir bey olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Beyrek'in evlenme isteğini babasına dile getirdiği kısımda Bay Büre'den “Hân”, Bay Bîcân'dan “Bey” olarak bahsedilmektedir. Akrabalık kurma düşüncesinin bir diğer örneği yine aynı hikâyede “Kafirün casusu bunları casusladı. Varub Bayburd hisarı begine haber verdi, eydür: ‘Ne otursuz sultanum, Pay Bîcân Beg ol sana vereceği kızı Beyreg'e verdi.’” (Tezcan & Boeschoten, 2001, s. 77) kısmıdır. Bay Bîcân'ın gücünü yitirmiş bir bey olduğu sezilir. Zira hikâyede adı pek nadir geçer. Bu bey ve ailesi belli ki obadan ayrı bir yerde yaşamaktadır. Çünkü Beyrek on beş yaşına kadar, beşik kertmesi olmasına rağmen Bamı Çiçek'i görmemiştir Ancak ava gidip de obadan uzaklaşınca onu şaşkırtan kırmızı otağı görür. Deli Karçar'ın “ağban” otağı da ayrı bir yerdedir.

5. Bamsı Beyrek

Kam Büre'nin biricik oğluna ismi Dedem Korkut'ça "Sen oğlunu 'bamsam' deyü oħşarsın, bunun adı Boz Aygırlı Bamsı Beyrek olsun." (39b/10, 11) sözleriyle verilir. Türk dünyasında Bey Böyreğ, Bey Birye, Bay Bura, Bey Beyrek, Beğ Beyre, Bağ Böğrek, Bay Börek gibi adlarla anılmaktadır. Kökü bey/bay'dan gelmekte, ululuk ve asalet anlamlarını içermektedir. "Bey çocuğu" anlamına geldiği de söylenmektedir (Karakurt, 2011, s. 54). "Bam" ise; "dam, kubbe, tavan, bazı telli çalgılarda kalın tel çatı, , borç" anlamlarındadır (Burhân-ı Katı 2009; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat 1999; Örneklî Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü 2003).

Bay Büre Beg ruhsal tabakada "deve" ile temsil edilmişti. Beyrek de bu bağlamda incelenecek ve açıklanacaktır. Hikâyede "bam bam depe başına çık-" şeklinde deyim içerisinde geçen *bam* "kubbe" anlamında görülmektedir. "Bam bam çık-" deyimini, Arapların *deve şairi* Tarafa'nın kasidesinde kendi devesini betimlediği bir beyitte açıklanıyor gibidir:

37. (...) *Devem başını ve burnunu yere eğdiği zaman yürüyüş hızı artar* (Ceviz, 2007, s. 60).

Deve; tasviri yapılan hareketiyle adeta yürüyen bir tepeye benzemekte, kubbeyi andırmaktadır. Bay Büre'nin oğlunu severken "bamsam" demesi bu anlamla örtüşmektedir. Yine Tarafa'nın şiirinde, Beyrek'in kâfirlerce saldırıya uğramış bezirgânları kurtardığı sahne anlatılıyor gibidir:

40. *İşte ben yolculuğumu böyle bir devenin üzerinde sürdürürüm; arkadaşım (çöldeki yolculuğun zorluklarından bıkip da) "Keşke bundan seni de kendimi de kurtarabilsem" dediği,*

41. *Yol kesicilerin bulunmadığı bir yolda olsa da, korkudan yüreğinin ağzına geldiği ve kendisinin yakalanmış olduğunu sandığı zaman.*

42. *Kavmim içerisinde "Hani ya, bir yiğit yok mu" denildiği vakit bu çağrı ile kendimin kast edildiğini anlarım, artık (kavmime yardım konusunda) tembel davranıp tereddüt geçirmem.*

Şiirin bu kısmında görülen yol kesiciler, mağdurların "Bir yiğit yok mu" serzenişi ve tembellik edilmeden duruma müdahale edilmesi bezirgân-Beyrek karşılaşmasının aynıdır. Kâfir kervanı yağmaladığında bezirgânların bazıları yakalanır, bazıları kaçmayı başarır. Kaçmayı başaranlar Oğuz'a gelirler ve görürler ki "Oğuz'un uçında bir ala sayvan dikilmiş, bir imirza hub yigid kırk yigid ilen sağında ve solunda otururlar.". "Oğuz'un bir yahşi yigidi. Ancak yöriyeyim meded dileyeyim." diye düşünen bezirgâna yardım konusunda Beyrek bir an bile tereddüt etmez. Eğlencesini keser, kadehini yere çalar; gazâ eyler, bezirgânların malını kurtarır.

Develer; uysal, kuvvetli bir hafızaya sahip, kindar, müzikten oldukça hoşlanan, sadık, üzüntüsünü ve sevincini belli eden hayvanlardır. Beyrek'in 16 yıl tutsak kalmasına rağmen yurdunu bulması hafızasının, Yaltacuk'un düğününü türlü oyunlarla bozması kindarlığının, aradan geçen yıllara rağmen Banı Çiçek'i unutmamış olması ve ona duyduğu aşk sadakatinin ve duygusallığının, kopuz çalıyor olması da müzikten hoşlanmasının göstergesidir. Banı Çiçek'in düğününü bozmak için Beyrek kılık değiştirir. İlk eski kaftanını giyer, bu kıyafetle kız kardeşleri Beyrek'i tanıır. Kimsenin onu tanımaması için kaftanı çıkarır ve bulduğu "bir eski deve çulu"nu delip kafasına geçirir.

Hikâyelerde geçen “besrek/besirik/besrek/biserek” halen Yörük Türkmenleri arasında kullanılmaktadır. Besrek/Beyrek arasındaki ses benzerliği tesadüfi olmasa gerekir. “Tüylü/tülü” diye bilinen, çift hörgüçlü olan erkek Orta Asya devesi (buhur/bactrian) ile tek hörgüçlü olan dişi Arap devesinin (hecin) melezlenmesiyle ortaya çıkan deve cinsine “besrek” denir. Besrek; uzun tüylü, tek hörgüçlü bir erkek deve cinsidir. Bu cinsten develer *güreşçi* olup çift hörgüçlü “buhur”dan da tek hörgüçlü deve “hecin”den daha güçlüdürler. Güreş devesi olmak “bey oğlu” olmak gibi soydan getirilen bir özelliktir, zamanla kazanılamaz. Ömrü 35-40 yıl kadar olan besrek, 15 yaşına değin çok iyi güreşir (Yükçü, 2011, s. 21). 15-16 yaşlarındayken Banı Çiçek’le nişanlanan Beyrek, 16 yıl tutsaklığının sonunda yurduna döndüğünde 30’lu yaşlarda olsa gerekir. Dış Oğuz’un İç Oğuz’a Asi Olup Beyrek’in Öldüğü boyda, Aruz Koca tarafından öldürüldüğünde yine geçer. Ölümü 35-40 yaşlarına tekabüle etmektedir.

Yalnızca erkek develer güreşir ve onlara “pehlivan” denilmektedir. Bamsı’nın 15 yaşında iken bezirgânlarla karşılaştığı sahnede “Erenler meydanının aslanı, pehlivanların kaplanı Boz Oğlan yetti.” cümlesi, güreşçi deve benzetimini destekler. Develer için de kullanılan “boz oğlan” ve “pehlivan” sözcükleri Beyrek/besrek benzerliğini kuvvetlendirir. Develerin çiftleşme zamanları ekim-nisan arasındaki yedi aylık süreci kapsar, çiftleşme arzusuyla “güreş” de ekseriyetle bahar aylarında gerçekleşir. Güreşçi develerin birbirlerine dişleriyle zarar vermemesi amacıyla onlara “ağız bağı” takılması gerekir; Beyrek de yüzünde bir çeşit peçeyle “nikab”la gezmektedir. Banı Çiçek’le Beyrek’in müsabakasında son bölümün güreşe ayrılması da bu manada dikkat çekicidir. Bu kısmın anlatımındaki “bağdadı, birbirine sarmaştılar, arhası üzerine yere vurdu” anlatımları, deve güreşlerinde kullanılan “makas, bağlama” gibi taktik ve oyunları çağrıştırmaktadır. Ayrıca Beyrek’in Banı’yla güreştikten sonra onu “üç öpüp bir dişleme”si deve/devedikeni bağlantısına işaret eder. Develerin en sevdiği yiyecekler dikenli bitkilerdir. Çiçek’in yerine düğününde oynayan hatunlardan biri “Buğur Boğazca Fatma”dır. Buğur takma adı Fatma’nın iştahının çok olmasında dolayı verilmiş olsa gerekir ve *buğur* erkek damızlık deve demektir. Türklerin bütün törenlerinde hayvanlar önemli bir rol üstlene gelmiştir ve deve güreşleri de bunun önemli bir parçasıdır (Roux, 2015, s. 132). Güreşçi olmaya hazır olan develer için “havut giydirme” (deve semeri) denilen, düğüne benzeyen bir tören düzenlenir. Havut giydirme töreninde mutlaka hayır yemeği de verilir (Ertürk & Şanlı, 2017, s. 229). Havutların rengi baharı çağrıştıran canlı renklerden (sarı, turuncu, kırmızı) seçilir (Yükçü, 2011, s. 38). Yörükler göç ederken sürünün başında gidecek deveyi diğerlerine göre daha heybetli olan “beserek” develerden seçerler, bu deveyi özenle süslerler ve genellikle üstüne “kırmızı” bir kilim örterler. Deve katarının en güzel süsü, en baştaki deveyi götüren gelin ya da genç kızdır ki Yörüklerde bir genç kızın topluma takdim edilmesi onun katar başı yapılması yoluyla gerçekleşir (Okca Koyuncu ve Genç 2017: 231- 232). Katarın başını Banı Çiçek çekmektedir, Beyrek’in düğün hediyesi kaftanı da “kırmızı” renktedir. Beyrek’in arkadaşları onun kırmızı kaftan giymesinden üzüntü duyarlar ve “Nece saht olmayalım, sen kızıl kaftan geyersin, biz ag kaftan geyerüz.” derler. Beyrek de kaftanın kırk gün boyunca yığıtler arasında sırayla giyilmesini ve sonunda da bir dervişe verilmesini ister. Böylelikle kervanın başı, kırk gün boyunca değişecektir.

Deve güreşi gibi “deve oyunu” da, vazgeçilmez bir parça olarak Türk kültüründe yer alır. Gerek kapalı mekânlarda kışın uzun gecelerde, gerekse açık alanlarda ve meydanlarda

sıcak havalarda sergilenen deve oyunları oldukça yaygındır. Bu oyunlar düğünlerde de icra edilir. Düğünlerde icra edilen deve oyunlarında umumiyetle izleyicilere sataşma, ölüp dirilme, ortalığı dağıtma, ticaret vb. kurgularla izleyicilerden bahşiş toplanması söz konusudur. Düğünde kadınların bulunduğu kısma Kazan Han'ın izniyle giden, geçtiği yerleri birbirine katıp yemek kazanlarını kasten deviren Beyrek'in hali deve oyunları ile benzerlik gösterir. Halk içinde yaşayan “Deveye oyna demişler, dokuz çadır yıkılmış.”, “Deveye ‘Kalk oyna.’ demişler; bir çam, bir çardak devirmiş.” ve “Deveye bir oyna demişler, dokuz kazan süt dökmüş.” gibi atasözleri de Bamsı'nın düğündeki eylemleriyle örtüşür.

Develer, geçmişten bugüne Türkler arasında dayanıklılığın, gücün, sabrın, inadin, kinin, yanlışlığın, eğriliğın ve ahmaklığın sembolü olarak görülmüştür. Türk boy ve toplulukları arasında en sevilen hayvanlar arasında yer alan deveyle ilgili Eski Türkçe Dönemi'nden başlamak üzere Türkçenin temel kaynaklarında da pek çok kavram işaretine “...botu, botula-, bozla-, budgalug, buğra, deve, ingen, taylak, titir...” yer verilmiştir (Alyılmaz, 2016, s. 581-586).

Hız Salih'le ilgili bir hikâyenin örgüsü, Beyrek'le ilintilendirilebilir. Devrin halkının Hz. Salih'e inanması için mucize olarak kaya parçasından bir deve yaratılır. Yasak edilmesine rağmen, Semud kavminden bir kişi deveyi “ayağından biçerek” öldürmüştür. Bu yüzden Semud kavmi gazaba uğramıştır (Albayrak, 1993, s. 75-76). At Ağızlı Aruz Koca da Dede Korkut Hikâyeleri'nin son boyunda Beyrek'i “sağ uyluğunu” keserek öldürür.

Türk Boyları, boylara ait tamga ve ongunlar ile ilgili çeşitli bilgi ve görseller Hünernâme, Selçuknâme ve Dîvânü Lugatî't-Türk'te yer almaktadır. Tamgalar; sülale ve boyları tanımlayan, simgeleyen birer soyut kimliktir. Bunlar, mühür olarak eşyalara, hayvanlara uygulanmış ve aşiret, boy ya da sülalenin eşya ve hayvanlarını diğerlerinden ayırmak için kullanılmıştır. Tanımlayıcı birer işaret olmalarının yanı sıra sembolik, soyut, saf anlatım dili, bir iletişim aracı özelliği gösterirler. Damgalar, ait oldukları sosyal grubun bir nevi alfabesi, anlatı metinlerinin ilki oldukları için sosyo-kültürel araştırmalar için en önemli kaynaklardır (Güllüdağ, 2015, s. 133). Hikâyelerle ilintili olarak Bayındır boyuna ait tamgalar aşağıdaki şekilde verilmiştir. Bayındır tamga örnekleri “deve”ye benzerliğiyle dikkat çekmektedir (Şekil.1).

Tamganın kutsalmiş varlığı, ait olduğu sülale/boy ile ve boyun “ongun” ile bağının bir sonucu ve göstergesidir. Boyun özel ilişki ve bağlar kurduğu hayvan yahut varlık, o boyun *ongunudur* (Roux, 2015, s. 122).

Beyrek, “canlı varlık” tabakasında “deve”dir; lakin görülen odur ki “cansız varlık” tabakasında da bir rolü vardır: Ülker yıldızı. Ülker, Boğa Takımı yıldızı içerisinde yer almaktadır. Türkler için çok kutsal olan bu yıldız kümesi “Peren /Pervin, Yedi Kız Kardeş, Süreyya” adlarıyla da bilinir. Beyrek'in yedi kız kardeşinin olduğu bilgisi, hikâyede verilmektedir. İnsanlar genellikle çıplak gözle bu yıldız kümesinin yalnızca altı yıldızını görebilmektedir, biri gizlidir. Yedinci ve görünmeyen yıldızla ilgili pek çok milletin çeşitli efsane ve inanışları vardır. Genel astrolojik bilgiye göre göre Ülker içindeki yıldızlar; meydana getirdikleri şeklin boğaya benzemesi nedeniyle “Taurus/Sevr” denilen burcun sırt/hörgüç kısmını oluşturmaktadırlar. Hörgüç, iki sıra halinde dizilmiş altı ya da yedi yıldızdan meydana gelmektedir ve parlaklığıyla meşhur bir yıldız kümesidir. Kam Bura-hörgüç örüntüsü bu yolla desteklenmiş olmaktadır. Kam Büre Bey; bir oğlu ve yedi kızıyla birlikte gökyüzünde yerini almıştır. Beyrek'in her

ortaya çıkışında bahar tasviri yapılması gibi Ülker de, Türk mitolojisine göre insanları rahatlatan sıcak havayı getiren yıldızdır.

OĞUZ TÜRKLERİ - BOYLARI ve DAMGALARI.	HÜNERNAMEYE GÖRE	II. SELÇUKNAME ve Şere.	III. DİVAN-U LUGAT-İ TÜRK göre.	I. HÜNERNAME Damgaları.	II. SELÇUKNAME Damgaları.	III. DİVAN-U LUGAT-İ TÜRK Damgaları.	
OĞUZLAR.	A. BOZOĞLAR	1. KAYI Boyu	1. KAYI	2. KAYI	1. KAYI	1. KAYI	
		2. BAYAT	2. BAYAT	5. BAYAT	2. KAYI	2. KAYI	
		3. ALKA EVLİ	3. ALKA EVLİ	15. ALKA BÖLÜK	3. KAYI	3. KAYI	
		4. KARA EVLİ	4. KARA EVLİ	14. KARA BÖLÜK	4. KAYI	4. KAYI	
		5. YAZIR Boyu	5. YAZIR	6. YAZIR	5. KAYI	5. KAYI	
		6. DÜĞER	6. DÜĞER	16. TUGER	6. KAYI	6. KAYI	
		7. YAPARLI	7. YAPARLI	8. TUTIRKA	7. KAYI	7. KAYI	
		8. DODURGA	8. DODURGA	12. AFSAR	8. KAYI	8. KAYI	
	II. AYHAN oğulu "ŞAHİN"	9. AŞŞAR Boyu	9. AŞŞAR	19. BEĞİLİ	9. KAYI	9. KAYI	9. KAYI
		10. KIZIK	10. KIZIK	19. BEĞİLİ	10. KAYI	10. KAYI	10. KAYI
		11. BEĞİLİ	11. BEĞİLİ	19. BEĞİLİ	11. KAYI	11. KAYI	11. KAYI
		12. KARĞIN	12. KARĞIN	19. BEĞİLİ	12. KAYI	12. KAYI	12. KAYI
		13. BAYINDIR Boyu	13. BAYINDIR	3. BAYINDIR	13. KAYI	13. KAYI	13. KAYI
		14. PEÇENEK	14. PEÇENEK	17. BEÇENEK	14. KAYI	14. KAYI	14. KAYI
		15. ÇAVULDUR	15. ÇAVULDUR	18. ÇAVULDUR	15. KAYI	15. KAYI	15. KAYI
		16. ÇEPNİ	16. ÇEPNİ	21. CEPNİ	16. KAYI	16. KAYI	16. KAYI
	B. ÜÇOKLAR	17. SALUR Boyu	17. SALUR	11. SALUR	17. KAYI	17. KAYI	17. KAYI
		18. AYMUR	18. EYMİR	13. EYMÜR	18. KAYI	18. KAYI	18. KAYI
		19. ALAYINDU	19. ALAYINDU	9. ULAYINDUĞ	19. KAYI	19. KAYI	19. KAYI
		20. YÜREGİR	20. YÜREGİR	7. ÜREGİR	20. KAYI	20. KAYI	20. KAYI
		21. İGDIR Boyu	21. İGDIR	20. İGDIR	21. KAYI	21. KAYI	21. KAYI
		22. BÜGDÜZ	22. BÜGDÜZ	4. BÜGDÜZ	22. KAYI	22. KAYI	22. KAYI
		23. YIVA	23. YIVA	10. YIWA	23. KAYI	23. KAYI	23. KAYI
		24. KINIK	24. KINIK	1. KINIK	24. KAYI	24. KAYI	24. KAYI
III. YILDIZHAN oğulu "TANFANCI"	IV. GÖKHAN oğulu "SUNGUR"	V. DAGHAN oğulu "UC" kışı	VI. DENİZHAN oğulu "CANIR" kışı	1. KAYI	1. KAYI	1. KAYI	
				2. BAYAT	2. BAYAT	2. KAYI	
				3. ALKA EVLİ	3. ALKA EVLİ	3. KAYI	
				4. KARA EVLİ	4. KARA EVLİ	4. KAYI	
				5. YAZIR	5. YAZIR	5. KAYI	
				6. DÜĞER	6. DÜĞER	6. KAYI	
				7. YAPARLI	7. YAPARLI	7. KAYI	
				8. DODURGA	8. DODURGA	8. KAYI	

Şekil 1. Tamgalar

6. Banı Çiçek

Hikâyede "Banı" şeklinde geçse de araştırmacıların çoğu bu sözcüğü "bânû" olarak almaktadır. Bânû, Farsça "kadın, hatun, hanım, gelin" anlamlarına gelmektedir. Banı sözcüğünde "-ı" iyelik eki olarak alınabilir, bu bağlamda bân ise "dam, sath" anlamındadır. Hikâyelerde; "ağban, altunban" gibi ifadeler vardır ve otağların tasvirinde zenginliğin, asaletin, yönetici olmanın göstergesidir. Banı Çiçek, "damı/tepesi çiçek" anlamına gelmektedir. Babası Bay Bîcân'ın bir bahar gününde, kız çocuğunun olmasını dileyen biri olarak; "cansız, ruhsuz, çöl" anlamlarıyla birinci varlık tabakası kategorisine dâhil edilebileceği yukarıda söylenmişti. Bu bağlamda Banı Çiçek, ikinci varlık tabakasında "devedikeni" olmalıdır. Bamsı Beyrek "deve" olarak kabul edildiğinde bu ihtimal güçlenir. Develerin en sevdikleri besinler, dikenli bitkilerdir. Devedikeni ekseriyetle susuz yerlerde, Çiçek'in otağının olduğu yer gibi ıssız yerlerde ve yol kenarlarında yetişir. Bamsı Beyrek'in Banı Çiçek'le birlikte olabilmek için çektiği güçlükler "diken"le ilişkilendirilebilir. Beyrek bu otağa av peşinde koşarken bir geyiği takip ederek ulaşmıştır. "Gök çayırın" üzerinde, böyle sapa bir yerde bu "kırmızı otağ" onu oldukça şaşırtır.

Göçebe Türklerin otağlarının tavanı/tepesi, ev halkının gökyüzüdür. Yıldızları ve onların özelliklerini kadim zamanlardan beri bilen, bu bilgiyi günlük hayatlarının türlü kısımlarına tatbik eden Türkler, çadırlarının tavanını gökyüzüne açılan bir pencere olarak addediyorlardı. Günümüz mimarisindeki gibi kuzey, güney gibi herhangi bir yersel yöne

değil; gökyüzüne doğru bakan pencerelerine “tüynük, tümüldük” denmektedir. İçerdeki dumanın tahliye edilmesini de sağlayan bu yuvarlak pencerenin dışarıdan görünüşü kubbe gibidir. Çadırın “ban”ı olan bu kısım çeşitli sayılarda parmaklıklardan oluşur. Özel bir şekle sahiptir. Devedikeni bitkisinin çiçek açmadan önceki görüntüsü *tümüldük* gibidir. (Şekil.2, 3, 4, 5):

Şekil 2. Çiçek açmamış devedikeni

Şekil 3. Bir otağın tepesi/tümüldük

Şekil 4. Otağını kurmuş gibi duran “devedikeni”

Şekil 5. Bir hükümdar otağı tasviri

“Bam” (Farsça) ve “bân” (Arapça) sözcükleri aynı anlama (tepe, kubbe) gelmektedirler. Türklerin ilk kubbeleri otağ, ikinci kubbeleri gökyüzüdür. Öyle anlaşılmaktadır ki Bamsı Beyrek ve Banı Çiçek varlık tabakaları kategorisinin birincisinde gök kubbeye yıldızdılar: (sırasıyla) Ülker ve Zühre. Aileleri için beklenen, özlenen, erişilmek istenen evlatlardır. Doğmaları birer yıldızın doğuşudur. Banı2nın temsil ettiği Zühre, Batıda “Venüs”, Türk halk edebiyatında da “Kervan Kıran”dır. Yine aynı yıldız Kırgız Türklerinde “Kervan Culduz”, Osmanlının ilk dönemlerinde “erte yıldızı” (erte: gece ile şafak arasındaki zaman), Sagay Türklerinde “Erte Solbanı/Çolbanı”, diğer muhtelif Türk çevrelerinde “Çolpan, Çoban Yıldızı, Kanlı Yıldız...” gibi türlü adlarla bilinir. Eski zamanlarda kervanlar bu yıldızın doğduğu saatlerde yola çıkarlardı. Türk boylarınca Çolpan Yıldızı, Tanrı'nın bir lütfü ve boylarının yol göstericisi olarak kabul görmüş ve *kırmızı sabit yıldız* anlamında “Temur Kazık” olarak isimlendirilmiştir. Banı Çiçek'in otağının kırmızı olması da yıldızın “kızıl” olmasına bağlanabilir.

Eski Türkler, Ülker'in şeklini saçları uzun bir Türk Alp'ine benzetirlermiş. Güzel Venüs (Zühre) ile yakışıklı Alp buluştuğunda "bahar geldi." derlermiş. Yakutlarda ise Venüs'ün adı "Çolbu"dur ve yine çok güzel bir kızdır. Ülker ve Çolbu birbirleri için yanıp tutuşmaktadırlar. Ülker ve Çolbu gökyüzünde aynı hizada birleştiklerinde iki genç buluşmuş olmaktadır. Onlar bir araya geldiklerinde kalpleri daha hızlı atmaya, nefesleri gürleşmeye, göğüsleri kabarmaya, başlar; nefesleri öyle güçlenir ki birer dalgaya dönüşür. Bu birleşimden kasırgalar meydana gelir, ortalık birbirine girer, kar fırtınaları baş gösterir. Bu meteorolojik olaylar nedeniyle Yakut Türkleri, Ülker ve Çolbu'nun bir araya gelmesinden ürkerler (Gökalp, 1976, s. 109). Bamsı ve Banı birbirlerini bulmuş ve âşık olmuşlarken evliliklerine ilk engel olarak ortaya çıkan abi "Deli Karçar", bu yıldızlar birbirine yaklaşıncaya ortaya çıkan kar fırtınalarını simgelemektedir. Türkler yıldızlara ve onların hareketlerine dair çok şey biliyorlardı, onları daima gözlemliyorlardı. Yıldızların konumlarına göre kodladıkları bilgilerle yaşantılarını düzenliyorlardı. Bu hikâyeye, Türklerin astronomik bilgilerinin ispatı niteliğindedir.

Venüs, Güneş sistemi içindeki tüm yıldız ve gezegenlerin tersine bir yönde hareket eden bir yıldızdır. Venüs ve Ülker 8 yılda buluşurlar. Bu buluşma Nisan ayının ortalarına denk gelir. Benzerine oldukça az rastlanan astronomik olaylardan biri olan Venüs ve Ülker takımyıldızı kümesinin ışıltısının gözle görülür hali 16 yılda bir gözlemlenebilen bir durumdur. En son Nisan 2020'de gerçekleşmiş olan bu olayı tekrar görebilmek 2036'da mümkün olacaktır. (Espenak, 2012).

Şekil 6. Venüs-Ülker Buluşması (Nisan 2004)

Metnin cansız tabakası, varlık tabakalarının muazzam örgüsüyle aydınlanır. Beyrek ve Banı Çiçek doğduklarında Venüs ve Ülker'in ilk buluşmaları gerçekleşmiştir. Bamsı doğduğunda Bay Büre Bey tarafından oğluna eşsiz hediyeler getirmeleri için gönderilen bezirgânlar 16 yılda dönmüşlerdir. Aynı yıl, Bamsı ve Banı tanışıp kendi aralarında nişan yüzüğü takmışlar, düğün hazırlıkları başlamış ve ikinci buluşmayı gerçekleştirmişlerdir.

Kâfirin elinde esir bulunan Beyrek'le üçüncü buluşma yine 16 yıl sonra ve bezirgânlar vasıtasıyla olmuştur. Böylece “bezirganlar”ın da cansız tabakada var oldukları, “Merkür” gezegenini temsil ettikleri anlaşılmaktadır. Çünkü ilim, akıl ve ticareti simgeleyen yanı sıra Merkür, Tanrıların mesajlarını insanlara ileten habercidir. Hikâyede Beyrek, 16 yıl boyunca göremediği herkesin haberini kalenin yanına gelen bezirgânlardan alır. Yalancı oğlu Yaltacuk da gökyüzünde bir varlıktır. “Küçük uğursuz” da denilen “Mars”ı simgeler. Yaltacuk'taki küçültme eki bunu destekler. Mars, *korku karşısında ya kaçan ya da savaşan birini* temsil eder. Yaltacuk da korkağın tekidir. Çevirdiği oyunlar ortaya çıktığında Beyrek'le yüz yüze gelmez, kaçmayı tercih eder. Türkler; korkunç “ateş”iyle her şeyi yakan Mars'ı, renginin kırmızı olmasından dolayı “bakır sokum” olarak adlandırmışlardır. Beyrek Yaltacuk'un peşine düştüğünde o “Tana sazı”na düşer ve sazlığı “ateş”e veren Beyrek'çe yakalanır. Ateş burada, Mars'ın kırmızı rengini temsil etmektedir. Anadolu'da Mars'a “Yaldırık” denilmekte (Kabadayı, 2007, s. 107), sözcüğün Yaltacuk'la ses benzerliği ilgi çekmektedir. “Yal” kökü “alevlenmek” anlamındadır ve “parlak” anlamına gelen “yaldırık” sözcüğü de aynı köktendir (Dîvanu Lugâtî't Türk, 2015, s. 377, 526).

7. Deli Karçar

Karçar, “karça-” fiilinden türetilmiş bir kişi adıdır. “Ortalığı karıştırmak, kar küremek, fitne çıkarmak” demektir. “Karıştıran, fitne çıkaran” anlamıyla Karçar, çok manidardır. Banı Çiçek'in abisinin adıdır. Dede Korkut Deli Karçar'dan kız kardeşini istemeye gittiğinde o “ağzını köpükendirir”. Bamsı gibi Karçar da deve özelliği gösterir. Çünkü develer, “kızgınlık” denilen çiftleşme zamanlarında ağızlarından beyaz köpükler saçmaktadırlar. Karçar'ın kardeşini istemeye gelenleri öldürmesi, onun da evlenecek yaşta olmasına rağmen evlenmemiş olduğunu gösterebilir. Nitekim Dede Korkut'tan istediği şeyler arasında da bâkir ve erkek hayvanlar başı çeker: “maya görmemiş bin buğra, hiç kısrağa aşmamış bin aygır, koyun görmemiş bin koç”.

Dikkatle bakıldığında Deli Karçar'ın varlıkların birinci tabakasında yani cansız tabakada da yer aldığı görülür. Bamsı Beyrek kısmında biraz açıklık getirdiğimiz bu durumu detaylandırmak gerekirse, Karçar'ın bulunduğu mekân “ağ otağ, ağban otağ, kara yer” olarak tasvir edilmektedir. Şüphesiz ki bu tablo tesadüfle açıklanamaz. Beyrek'in Banı Çiçek'le tanıştığı dönemin bahar mevsimi olduğu kabul edildiğinde, Zühre ve Ülker'in bulunduğu zamanın bilgisiyle bu tasvir meteorolojik bir olaya işaret eder. Güneş'in Sevr burcunda olduğu Nisan ayında, fırtınalarıyla meşhur altı günlük döneme “sitte-i sevir” denir. Karçar, bu altı günü temsil eder. Nasıl ki “sitte-i sevir” geçirilmeden havalar tam manasıyla ısınmıyorsa, Deli Karçar'dan izin alınmadan, bu engel aşılmadan da Bamsı-Banı aşkı devam edemez. “Karça-” fiilinin “kar küre-” anlamı tam bu noktada çok anlamlıdır. Beyrek ve Karçar arasındaki durum, yaz ve kışın mücadelesi gibidir:

*Kış yay bile tokuştu
Kınır közün bakıştı
Tutuşkalı yakıştı
Utgalı met ugraşur*

(Anlamı: Kış yaz ile tartıştı ve onunla savaştı. Birbirlerine öfkeyle baktılar. Birbirlerini yenmek için birbirlerine yaklaştılar. Her biri karşısındakini yenmek için uğraşıyor) (Dıvanu Lugâti't Türk 2015: 88)

Ziya Gökalp, kadim Türklerde temiz ruhlara “Ak-Çar”, kötü ruhlara “Kara-Çar” denildiğinden bahseder. Kara Çar sözünün zamanla “karçar, karçhar, kaçar”a dönüştüğünü bildirir (Türk Töresi 1976: 73). Hikâyedeki konumu itibariyle de Karçar, bu anlama uygun bir karakterdir. Cansız tabakada soğuk havaları getiren, tinsel tabakada iki sevgiliyi ayırmaya çalışan olumsuz bir varlıktır.

Sonuç

Türklerin binlerce yıldır yoğrulmuş kültür hazineleri başta sözlü edebiyat ürünleri olmak üzere pek çok edebi ürünle günümüze erişmiştir. Aktarımda geçen zaman içinde her bir veri katman katman işlenmiş, özenle eserlerin içine yerleştirilmiş gibidir. Bu anlam katmanlarının hepsine vakıf olabilmek şüphesiz ki mümkün değildir. Ancak, insan yaratmalarının hepsinde, insandan önce var edilmiş olan “doğa”nın hemen tüm unsurlarını görmek mümkündür. Çalışmamızda sadece belli kişi adlar üzerinden, insanın varlığında tabakalanmış unsurlar Hartmann'ın yeni ontolojisi yoluyla çözümlenmeye çalışılmıştır. Sonuçta incelenen her bir kişi adının varlık katmanlarının her birinde ayrı anlamlar üstlendiği; nihayetinde de Türk kozmogonisine bağlanabileceği saptanmıştır. Kişi adlarındaki anlam tabakalarının, edebi eserlerde sıkça rastlanan “sapma”ların bilinçli kullanımı yoluyla gizlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bir sonuç da deve ve kervanın Türk kültürünün pek çok unsurunda önemli bir yer edindiğidir. İpekyolu'nun en önemli sahiplerinden olan Türkler gerek ticaret gerekse konar-göçerlik dolayısıyla “deve”ler ile iç içe bir yaşam sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda “kervan”lar çok önemli bir yer tutar. Hikâyedeki adların anlamları çözümlendiğinde metinde devinin içinde bir “kervan” görünür. Bu kervanın (bezirgânlar) gelişi de dönüşü de “bahar”la simgelenmiştir. En genel anlamında kervan, zenginliğini türlü memlekete taşıyan Türk milletini temsil eder. Hem kervan hem yaşamın diğer kısımları için önemli hesaplamalar, zamanlamalar için de “yıldız”lar büyük önem taşır ve Türkler daima bu konuda ileri derecede bilgi sahibiydiler. Bamsı Beyrek hikâyesinde de görüldüğü gibi bu engin bilgilerini halk anlatılarının hücrelerine dahi işlemişlerdir. Yıldızların konum ve durumuna göre mevsimin nasıl geçeceğini tahmin eden, yolculuk/sefer kararını veren Türkler, hikâye metinlerine dahi bu bilgileri tabaka tabaka, ustalıklı yerleştirerek bu bilgileri günümüze ulaştırmışlardır. Günlük hayattaki işler, av, konma-göçme, ticaret ve astrolojinin birbirine bağlı olduğu ve toplumun bu birlikteliğin oluşturduğu kurallara riayet ederek yaşamını idame ettirdiği bir kez daha görülmüştür.

Kaynaklar

- Albayrak, N. (1993). *Dini Türk Halk Hikâyelerinden Geyik, Güvercin ve Deve Hikâyeleri: Kaynakları ve Metin Tesisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alekseyev, N. A. (2013). *Türk Dilli Sibiryâ Halklarının Şamanizmi*. Çev. Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları.
- Alyılmaz, Cengiz. (2016). *Gobustan'ın Gizemi (Kıpçaklar"a Giden Yol)*. Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.
- Bayat, Fuzuli. (2016). *Türk Mitolojik Sistemi (Cilt II)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ceviz, Nurettin. (2007). "Arap Şiirinde Deve Motifi". 38. *ICANAS Kongresi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. 53-62.
- Çelebi, Vedat. (2014, Temmuz). "Nicolai Hartmann'ın Yeni Ontolojisinde Varlık ve Değer İlişkisi". *Ethos Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 74-97.
- Çoruh, Hacer ve Türkmen, Seher. (2016). "Develerin Antik Dönem Kültür Tarihine Yansımaları". *I. Uluslararası Devecilik Kültürü Ve Deve Güreşleri Sempozyumu-1*, İzmir: Selçuk Belediyesi Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları. 27-45.
- Devellioğlu, Ferit. (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (16 b.)*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ergun, Metin. (2000)." Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları". *Milli Folklor (47)*, 22-30.
- Ertürk, Devrim ve Şanlı, Süleyman. (2017). *Türkiye'de Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri*. Ankara: Gece Kitablığı.
- Espenak, Fred. (2012, Mayıs 13). "Venus and the Pleiades"- I. Mart 4, 2019 tarihinde Astro Pixels: <http://astropixels.com/conjunctions/2012/VenusM45-01.html> adresinden alındı
- Gökalp, Ziya. (1976). *Türk Töresi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gülensoy, Tuncer. (1994). "Türklerde Ad Verme Geleneği ve Hektor". *Milli Folklor (22)*, 5-7.
- Güllüdağ, Nesrin. (2015, Ocak 6). "Türklerde Damga Geleneği ve Nogay Türklerinin Damgaları Üzerine". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 132-150.
- Hartmann, Nicolai. (2001). *Ontolojide Yeni Yollar (1. b.)*. (L. Yarbaş, Çev.) İzmir: İlya Bas. Yay.
- Kabadayı, Osman. (2007). *Eski Türkçe Gök Bilimi (Astronomi) Terimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Kanar, Mehmet. (2003). *Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü (2 b.)*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Karabaş, Seyfi. (tarih yok). *Bütüncül Türk Budun Bilimine Doğru*. Ankara: ODTÜ Fen ve Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Karakurt, Deniz. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. e-kitap. <https://ia801404.us.archive.org/16/items/Turkish-Turkic-Mythology-Glossary-Dictionary/Turkish%20Turkic%20Mythology%20Glossary%20Dictionary.pdf> adresinden alındı

- Kaşgarlı Mahmud. (2015). *Dîvanu Lugâti't Türk (2. b.)*. (düz. Ahmet Bican Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mütercim Asım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı (2 b.)*. (düz. M. Öztürk-D. Örs) İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Okca Koyuncu, Ayşegül ve Mustafa Genç. (2017). “Yörük Göçlerinde Deve”. *The Journal of Academic Social Science Studies* (58), 225-236.
http://www.jasstudies.com/Makaleler/230390806_17Yrd.%20Do%C3%A7.%20Dr.%20Ay%C5%9Feg%C3%BCI%20Koyuncu%20Okca.pdf adresinden alındı
- Roux, Jean Paul. (2015). *Eski Türk Mitolojisi (2 b.)*. (Çev. Musa Yaşar Sağlam). Ankara: BilgeSu yayıncılık.
- Sagalayev, Andrey Markoviç. (2017). *Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*. (Çev. Ali Toraman). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Sakaoğlu, Saim. (2001). *Türk Ad Bilimi (Cilt I)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Sarı, Emre. (2016). *Türk Mitolojisi*. Antalya, Türkiye: Net Medya Yayıncılık.
- Tarama Sözlüğü (3 b.)*. (1995). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tezcan, Semih ve Boeschoten, Hendrik. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yükçü, Süleyman. (2011). *İki Kültür İki Güreş Deve Güreşi-Boğa Güreşi*. İzmir: Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım.

